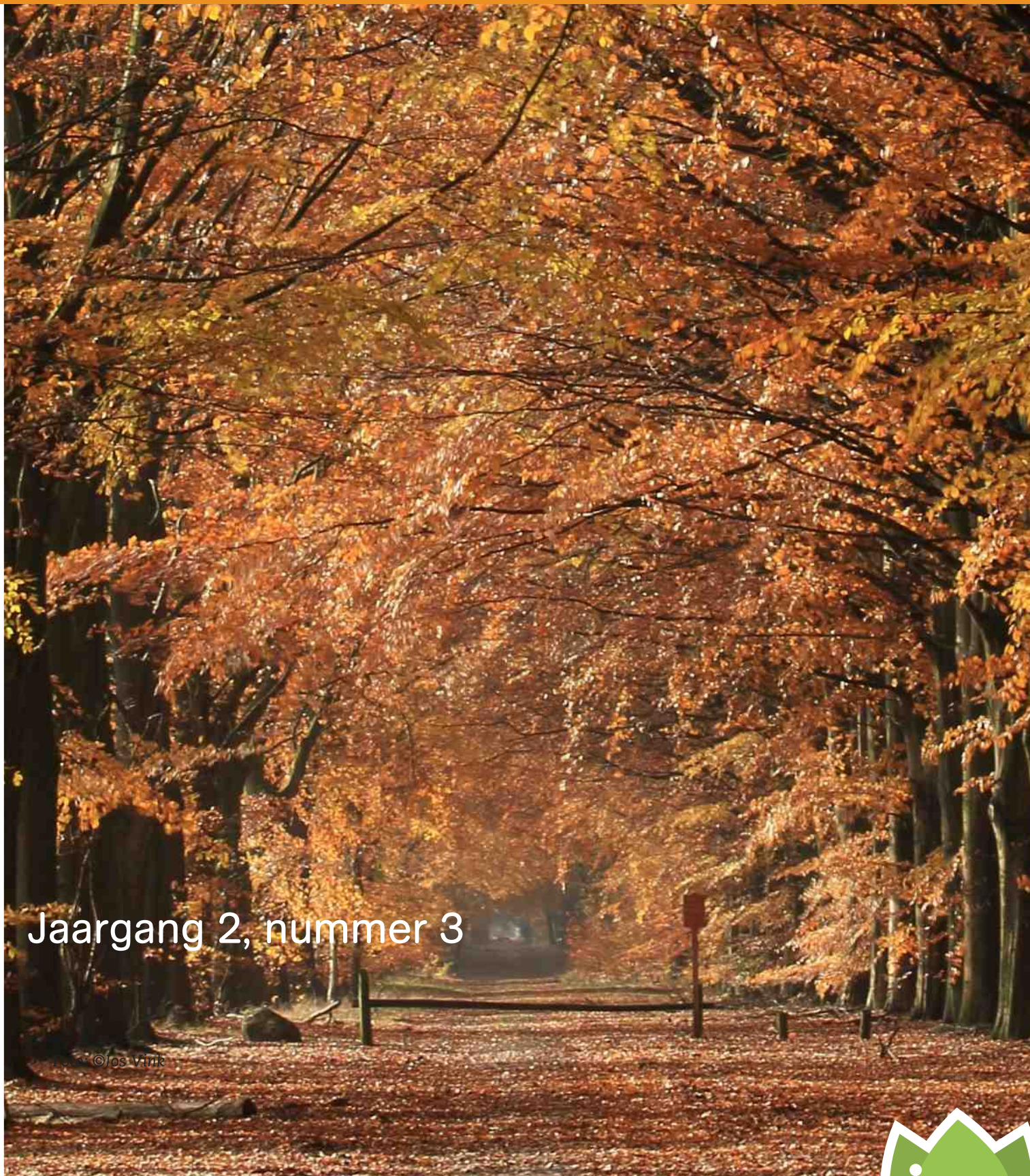

Hondsrug en de Veenlanden

CONTACTBLAD IVN Borger - Odoorn

Jaargang 2, nummer 3

© Jos Vink

BELEEF DE NATUUR!

Bezoek permacultuurtuin Arthur Buitelaar

door Desiree Bergsma (incl. foto's)

Onderdeel van de cursus Permacultuur was de lezing en excursie naar de permacultuurtuin van Arthur Buitelaar. De excursie vond plaats op 19 mei. Het was een erg leuke en leerzame ochtend. Na ontvangst met koffie, thee met heerlijk zoete gedroogde pruimen uit eigen tuin erbij, heeft Arthur ons tijdens deze excursie diverse onderdelen van en planten(soorten) in zijn permacultuurtuin laten zien.

De verschillende zones waaruit een permacultuurtuin is opgebouwd en hoe die ingedeeld zijn rondom het huis. Het doel van permacultuur is een samenwerking tussen de mens en de haar omringende natuur, gericht op een lange termijnoverleving van beide. Het is een ontwerpsysteem om functionele ecosystemen mee te maken. De drie ecologische hoofdfactoren zijn zon (energie), zoet water (bijna alle landplanten en dieren zijn hier afhankelijk van) en wind (heeft een grote invloed op de groei van planten). In permacultuur worden planten opgedeeld in zeven verschillende lagen van begroeiing. Deze opdeling is gebaseerd op de hoogte, en gedeeltelijk ook het groeitype van de plant. Hier volgen een aantal voorbeelden per laag. Verschillende plantlagen verhogen de totale biodiversiteit van het systeem.

1. Hoge bomen

Walnoten, tamme kastanje, hoogstam fruitbomen

2. Lage bomen

Laagstam fruitbomen, hazel- en lambertsnoten

3. Klimplanten

Druiven, kiwi's, passievrucht, hop

4. Struiken

Rode en zwarte bessen, frambozen, jostabessen

5. Kruidlaag

Vele groenten, kruiden en bloemen

6. Bodemkruipers

Komkommers, pompoenen, courgettes, aardbeien

7. Knolgewassen

Aardappelen, aardperen, wortels, uien, knoflook

Deze lagen zijn ook duidelijk te zien in de tuin van Arthur en familie. Tevens loopt er een wadi voor de wateropvang door de tuin. Daarnaast zijn er kippen, geiten en ganzen aanwezig die regelmatig verplaatst worden naar een ander stuk. Ook aanwezig: meerdere (kikker) poelen, houtopslag, een kruidenspiraal en een kweekkas. Er wordt met de zeis gemaaid en het maaisel wordt als mulch gebruikt. We hebben deze ochtend een goed en inspirerend beeld gekregen van een permacultuurtuin.

De hele cursus was een groot succes, bovenstaand een kleine impressie van een onderdeel hiervan.

Cursus permacultuur, een interessante kennismaking met permacultuur

Hoe kun je op duurzame wijze voorzien in de algemene behoefte aan voedsel, drinkwater, energie, huisvesting en (zelfs) sociale verbinding? Het antwoord dat permacultuur geeft is samen te vatten in één begrip: werk met de natuur mee. Dat betekent dat je het ontwerp van de voorzieningen zo goed mogelijk laat aansluiten op de natuur en op de natuurlijke systemen om je heen. Dat klinkt misschien logisch maar in de huidige tijd doen we vooral het omgekeerde. We staan eigenlijk permanent op gespannen voet met de natuur.

De deelnemers aan de cursus maakten kennis met de permacultuurtuin van Arthur Buitelaar in Exloërveen (zie verslag op deze pagina). Ze zochten eten in de natuur met Leah Groeneweg. En tot slot werd een bezoek gebracht aan het eerste voedselbos in Nederland: Ketelbroek in Groesbeek.

Kortom een leuk en interessant programma dat alom waardering oogste.

Hondsrug en de Veenlanden

Voorwoord

door Lidy Kuiper, voorzitter

We ontvangen veel complimenten voor ons contactblad. En terecht. Ook deze editie van Hondsrug en de Veenlanden is weer een plezier om te lezen. Het is altijd leuk om complimenten te krijgen en dat krijgen we gelukkig regelmatig: voor de activiteiten die we organiseren, voor de mooie excursies die onze gidsen verzorgen of voor onze projecten.

Terwijl ik dit schrijf hebben we net een middag gehooit op de Idylle. We waren met een mooie club mensen. Vele handen maken licht werk, dus de klus was snel geklaard. Doel van het werk is de bloemen volgend jaar weer volop de kans te geven. Over bloemen gesproken: nadat we eerder in Valthe gemeentegroen een stuk bloemrijker hebben gemaakt, gaan we ons nu richten op de particuliere tuin. Dat doen we met het project 3Bees, Borger-Odoorn Bevordert Biodiversiteit. Binnenkort hoort u hier meer over!

Houdt u ook de webstie in de gaten? Alle nieuws van IVN Borger-Odoorn, verslagen van onze activiteiten en ook natuurlijk de agenda voor de komende periode vindt u hier. Voor nu wens ik u veel leesplezier!

(foto: ©Lenie Doornkamp)

- 2 Excursie permacultuurtuin
- 3 Inhoud, voorwoord en colofon
- 4/5 De flora van het Molenveld
- 5/6 Monitoring knoflookpad
- 7 Houtwallen in de Mandelanden
- 8 Natuurmoment van Jos Vink
- 9/10 Zwammen over paddenstoelen
- 11 Activiteitenoverzicht en vooruitblik

COLOFON

VOORZITTER:

Lidy Kuiper

SECRETARIS:

Desiree Bergsma

PENNINGMEESTER:

Jan Veldman

REDACTIE:

Jos Vink, Jan Veldman

Redactieadres:

kopijivnborgerodoorn@gmail.com

OPMAAK/LAYOUT en website:

Lenie Doornkamp

FOTOGRAFIE in dit nummer:

Desiree Bergsma, Jelger Herder, Jan Veldman

Koos Roggeveld, Wietze Koops,

Lenie Doornkamp

DRUKKER:

Editoo B.V. te Arnhem

De flora van het Molenveld in Exloo

door Koos Roggeveld

In het vorige nummer van het tijdschrift beschreef ik het gebied. Deze keer gaat het over enkele plantensoorten die we op het Molenveld kunnen tegenkomen. De volgende aflevering beschrijft de fauna van het gebied.

Struikhei en meer

Het Molenveld is een typisch droog heideveld, hoofdzakelijk begroeid met Struikhei, Krui- en Stekelbrem. Verder zien we veel Kraaihei, Pijpenstrootje, Schapengras en Bochtige smele. Andere soorten die we kunnen aantreffen zijn Buntgras, Jeneverbes, Moeraswolfsklauw, Veenbies, Blauwe- en Rode bosbes, Bruine snavelbies en Kleine zonedauw. Ook korstmossen (Heidelucifer, Rendiermos en Bekertjesmossoorten) komen voor.

Je vindt op het Molenveld drie heidesoorten. Struikhei is het meest algemeen en bekend om zijn paarse pracht. Zij groeit op de droge, zandige gronden. Naast Kraaihei, die ook op droge plaatsen groeit vind je er Dophei. Dophei groeit op de natte gedeelten en heeft rose bloemetjes, die in trossen bij elkaar hangen.

Struikheide, ©Koos Roggeveld

Jeneverbes

Er staan een paar mooie grote jeneverbesstruiken in het gebied. Bij mist werden ze heel vroeger nog wel eens aangezien voor 'witte wieven', vooral door lieden die te diep in het glaasje hadden gekeken. Deze conifeer kent zowel mannelijke als vrouwelijke exemplaren. De vrouwtjes worden in mei en juni bestoven als de wind pollen van de mannetjes met zich mee voert. Vindt er bevruchting plaats, dan komen er kegelvormige bessen aan, die eerst lichtgroen zijn. In het tweede jaar kleuren de dan rijpe bessen blauw/zwart. In de winter blijven ze aan de plant zitten. Vogels en kleine dieren zijn er dol op. De zaden zijn zeer kortlevend (korter dan één jaar).

De Jeneverbes vergrijsst en sterft binnen tien jaar uit in Noord- en Oost-Nederland. Zo luidde de mededeling van onderzoeksbureau Alterra in 2004. Deze mededeling sloeg in het noorden in als een bom. Het nieuws zorgde ervoor dat er een grote thema-avond werd georganiseerd. Dit leidde er toe dat het Jeneverbesgilde Drenthe (www.jeneverbesgilde.nl) werd opgericht. De jeneverbes is een wonderlijke struik. Dat blijkt uit zijn lange geschiedenis, in zowel ecologisch als folkloristisch opzicht. Niet voor niets

zijn in Europa meer dan driehonderd streeknamen van de struik bekend. Het karakter van de jeneverbes is mythisch en mysterieus. De vormen lopen sterk uiteen, van een slanke zuil van zes meter hoog tot een wijdvertakte struik van minder dan drie meter hoog. De bessen worden nog steeds gebruikt bij de bereiding van jenever.

Jeneverbes, ©Koos Roggeveld

Buntgras

Buntgras heeft een dicht wortelstelsel, dat soms tot ruim 0,5 meter diep de grond in gaat en horizontaal groeit tot ongeveer tot 0,5 meter buiten de pol. Delen van de lange wortels zijn dicht bezet met korte, fijne zijwortels. De stijve, rechtopstaande bladeren zijn borstelachtig ingerold. Ze zijn ruw door hele kleine stekeltjes. Ze hebben een scherpe punt. Buntgras is goed bestand tegen extreme omstandigheden zoals grote hitte, droogte, kalkloze zure bodems en voedselarme situaties. Buntgras is een zogenaamde pioniersplant. Als er kaal zand aanwezig is, dan kan Buntgras hier groeien. Wordt het plantendek te dicht, dan verdwijnt het weer.

Buntgras, ©Koos Roggeveld

Moeraswolfsklauw

Ook de Moeraswolfsklauw is een pioniersplant. Juist bij deze wolfsklauw ontkiemt een spore snel, tenminste als de plek geschikt is. Dat gebeurt bijvoorbeeld bij het ontwikkelen van nieuwe natuur. Zo'n frisgroene mat van Moeraswolfsklauw is een prachtig gezicht. Geniet er maar van, want de kans is groot dat ze er na een paar jaar niet meer staan. De boosdoener is een natuurlijk proces dat successie heet. Successie is een opeenvolging van plantengemeenschappen met als eindstadium het bos. De planten die je als eerste op de kale zandvlakte tegenkomt zijn de pioniers. Deze verkeners blijven niet lang, want ze worden vrij snel verdrogen door andere vegetaties, zoals heide. De Moeraswolfsklauw is daardoor geen blijvertje. Je treft ze aan op natte regelmatig overstromde bodems die bestaan uit zand met daarop een laag bestaande uit organisch materiaal, zoals geplagde natte heide, of aan de rand van vennen en paden.

Moeraswolfsklauw, ©Koos Roggeveld

Moeraswolfsklauw is een laag blijvende sporenplant. Er ontwikkelen zich vanuit de kruipende hoofdstengel een of twee rechtopstaande zijstengels die kunnen eindigen in een iets verdikt gedeelte, de sporenaar. Aan de maximaal 15 cm lange, kruipende en rechtopstaande stengels staan de tot 6 mm lange bladeren. De bladeren zijn frisgroen van kleur, maar aan het oudste deel van de hoofdstengel kleuren ze wel naar bruin. Bloemen hebben ze niet en zullen ze ook nooit krijgen, omdat het sporenplanten zijn, net als paardenstaarten, mossen en varens. Die bloeien nooit, ze verspreiden geen zaden, maar sporen.

Als een volwassen plant in de nazomer sporen heeft gevormd sterft hij bijna helemaal af. Aan de voet van de rechtopstaande stengel vormen zich overwinterende knoppen die in het volgende jaar tot nieuwe planten uitgroeien. Zo kunnen Moeraswolfsklauwen groene tapijten vormen en zijn ze makkelijk te vinden.

Zo'n duizend soorten telt de wolfsklauwfamilie, in Nederland vinden we hooguit vijf soorten. De Moeraswolfsklauw is hier de meest algemene. Onze huidige wolfsklauwen zijn laagblijvende tamelijk onopvallende planten. Hoe anders was het in het Devoon en Carboon, toen grote boomvormige wolfsklauwen op aarde grote bossen vormden waaruit onze dikke steenkoollagen ontstaan zijn. In de streken waar de aardkorst waarop wij nu leven en wonen heerste een tropisch klimaat.

Knoflookpad monitoring, mijn ervaringen

door Jan Veldman

Sinds enkele jaren maak ik deel uit van een vaste ploeg in Valthe die in opdracht van Landschapsbeheer Drenthe en RAVON (Reptielen Amfibieën Vissen Onderzoek Nederland) de poelen rond Valthe monitort op het voorkomen van de Knoflookpad. In het juninummer van het kwartaalblad van Het Drentse Landschap heeft een uitgebreid artikel over de Knoflookpad gestaan in dit artikel beschrijf ik daarom mijn persoonlijke ervaringen met de monitoring.

©Jelger Herder

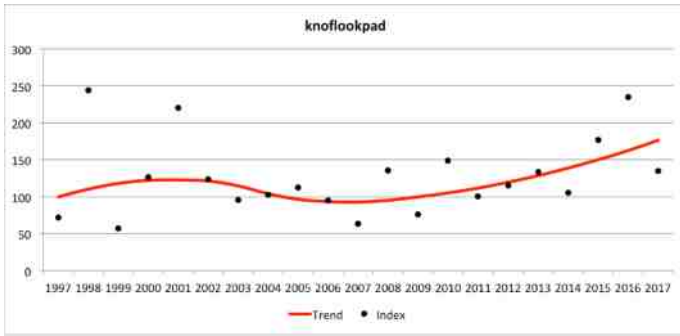
Populatie is gegroeid!

Vanuit de ijsbaan bij Valthe worden eisnoeren opgenomen en verder opgekweekt. De opgekweekte larven zijn uitgezet in diverse nieuw gegraven poelen rondom Valthe en een aantal plaatsen in Brabant om daar verder op te groeien. Op zijn vroegst na twee jaar beginnen de eerste mannetjes met hun typerende "klok-klok" geroep onder water. Op gunstige dagen (dat zijn naar mijn ervaring de wat warmere en vochtige avonden) kun je hun geroep boven water horen, maar op wat koudere avonden is er een onderwatermicrofoon nodig om de mannetjes te horen roepen. Dit roepen gebeurt in de late avond en nacht waardoor we geregeld gewapend met onze zaklampen in het donker bij de poelen te vinden zijn.

Door waarnemingen gedurende een reeks van jaren in te voeren in het meetportaal amfibieën kan een beeld verkregen worden over de ontwikkeling van de Knoflookpad in de diverse poelen. Hierbij is het natuurlijk vooral ook van belang om te weten te komen of de aanleg van nieuwe poelen en het bijplaatsen van larven hierin succesvol is geweest. Aan de hand van de waarnemingen wordt jaarlijks een trendbeoordeling gemaakt. Hieruit blijkt dat de populatie gedurende de afgelopen 10 jaar is gegroeid.

Trendmatige ontwikkeling 1997 t/m 2017, bron: Schubben en Slijm nieuwsbrief RAVON.

Wij bezoeken een aantal vaste poelen jaarlijks en verder doen we nog incidentele waarnemingen in poelen die niet direct op ons lijstje staan.

Trendmatige ontwikkeling 1997 t/m 2017, bron: Schubben en Slijm nieuwsbrief RAVON.

Ervaringen dit jaar

Eind maart 2018 was er nog geen enkele activiteit van de Knoflookpad, wel van de Heikikker die altijd als één van de eerste amfibieën actief is, soms al eind februari. Begin april op een zondagavond was het weer gunstig en ik besloot 's avonds om 22:00 uur even een kijkje bij de ijsbaan in Valthe te gaan nemen. Als de padden actief worden dan hoor je ze hier zeker en is er kans dat je ze bij andere poelen ook hoort. Bij de ijsbaan ontmoette ik Richard Struijk, onderzoeker van de RAVON en samen besloten wij om even bij de poel in de Schaangedennen in Odoorn te gaan kijken. Hier was nog nooit een waarneming gedaan maar DNA onderzoek had uitgewezen dat er wellicht Knoflookpadden zitten. In 2015 had ik hier in het kader van een experimenteel larvenonderzoek van het RAVON een aantal larven in fuiken uitgezet om te zien hoe de larven reageerden op het overzetten vanuit de opkweekbak naar natuurlijk water. De larven zijn na enkele fuikencontroles vrijgelaten en de eerste zouden nu in 2018 geslachtsrijp kunnen zijn. Wij waren dan ook blij verrast toen we bij aankomst gelijk al met het blote oor een mannetje hoorden roepen. Toen we helemaal rond de poel gelopen waren hadden we in totaal 17 mannetjes geteld. Naderhand zijn we weer teruggegaan naar de ijsbaan en troffen hier volop knoffen zowel (de wat kleinere) mannetjes als vrouwtjes, de buikjes opgezwollen vanwege de eitjes, op weg naar hun voortplantingswater. Heel bijzonder als je bedenkt dat fanatieke spotters vanuit het westen van ons land hiervoor speciaal naar Valthe komen omdat ze nog nooit een Knoflookpad hebben gezien!

Knoflookpad, ©Jan Veldman

Fuikencontrole (©Jan Veldman)

Bij de Hunzebergen liggen vier poelen dicht bij elkaar in het smeltwaterdal van De Lossing. Ook hier heb ik in 2015 larven uitgezet. In 2017 heb ik hier slechts één mannetje horen roepen. Dit jaar geen enkele, ofwel hier heeft veel predatie opgetreden want in de poelen zitten wel veel Kamsalamanders en Kleine watersalamanders, of we horen in 2019 opeens veel mannetjes roepen. In de poelen bij de Kampervenven tussen Valthe en Weerdinge hebben we op een avond drie roepende mannetjes gehoord, maar de poel is slecht bereikbaar (ook met waadpakken aan) dus mogelijk zitten er veel meer. Overigens ben ik bij dit soort poelen het liefst met minimaal twee man. Onlangs stapte ik onverwacht vanuit een vrij ondiepe plek plotseling in de diepte en stond het water slechts 10 cm. onder de bovenkant van mijn waadpak. Als het waadpak volloopt en je bent alleen, dan heb je wel een probleem.

Dit voorval gebeurde tijdens een fuikenronde in juni van dit jaar. In april heeft RAVON bij wijze van experiment eisnoeren opgenomen in de ijsbaan van Valthe en deze rechtstreeks uitgezet (dus niet eerst een opkweek tot larve) in een vijftal poelen. Aan ons was het verzoek om in juni gedurende drie dagen de 28 fuiken te controleren op de aanwezigheid van larven van de Knoflookpad. De larven werden de fuiken ingelokt met een balletje rundergehakt dat we binnen in de fuik bevestigden. Helaas troffen wij in de fuiken geen Knoflookpad aan maar wel veel Kamsalamanders. In een bospoel bij Odoorn telden wij meer dan 70 exemplaren. Kamsalamanders komen voornamelijk voor in Oost en Zuid-Nederland, maar minder in Groningen en Friesland. In onze omgeving zijn de Kamsalamanders talrijker dan elders, waarom is mij niet bekend.

ivn natuur
educatie
Borger-Odoorn

Houtwallen in de Mandelanden

door Wietze Koops

Houtwallen zijn smalle aarden wallen die begroeid zijn met bomen en struiken. Ze zijn in het verleden aangelegd als wild- en veekering en later ook als perceelafschieding. De eerste houtwallen zijn langs de grens van essen aangelegd. Ze worden dan ook wel grenswal of eswal genoemd. Ook de naam wildwal komt voor.

oude houtwal, ©Wietze Koops

Mandelanden

In de Mandelanden is nog zo'n grenswal te zien op de scheiding van het beekdal met de Noordes van Ees. De beekdalen zelf fungeerden als hooiland. Toen ze later ook als weidegrond werden gebruikt, werden sloten als perceelafschieding gegraven om buiten de oevers getreden water later weer snel te kunnen afvoeren naar de beek. Door de boeren uit Westdorp, die het beekdal van het Voorste Diep in gebruik hadden, werden ook zulke sloten gegraven. Meer naar de hoger gelegen randen van het beekdal bleef zomers in de sloten geen water staan. Men legde daarom op die plaatsen in het verlengde van de sloot vaak houtwallen aan welke meestal dwars op de grenswal lagen. Ze worden daarom ook wel dwarswallen genoemd. In de Mandelanden is dit systeem van sloten en dwarswallen nog goed te zien. Naast wild- en veekering dienden de houtwallen ook voor zogenaamd geriefhout; brandhout, palen voor de afrastering, bonenstaken en gereedschap.

Toen het prikkeldraad was uitgevonden raakten de houtwallen uit de gratie. Het prikkeldraad had hun functie overgenomen en de boeren vonden het over het algemeen maar lastig. Onderhoud vergde veel kostbare tijd en bij het maaien en hooien stonden ze alleen maar in de weg. Velen ervan werden dan ook geruimd, vooral tijdens de ruilverkavelingen. Vanaf ca. 1980 kwam daarin een kentering toen men eindelijk ging inzien dat deze landschapselementen een belangrijke cultuurhistorische en ecologische waarde hebben. Ook in de Mandelanden zijn destijds veel houtwallen geruimd. Tijdens het beekdalherstel in 2013 zijn er een tiental weer opnieuw aangelegd al zal het nog wel vele jaren duren voordat het een echte houtwal genoemd kan worden. Vijf jaar na de aanleg moet je nog goed kijken om de geplante bomen waar te nemen.

Houtwallen werden vaak gemaakt door sloten of greppels te graven waar een perceelafschieding of wildkering moest komen. De vrijgekomen grond werd naast de sloot gedeponeerd en vormde een wal die beplant werd met struiken en bomen. Langs een grenswal liep vaak een breed zandpad om de oogst van de es en het hooi van de hooilanden af te voeren. Later werden ze ook wel verhard en als verbindingsweg gebruikt zoals langs grenswal tussen de Noordes van Ees en de Mandelanden die de toepasselijke naam Holtslagenweg draagt.

Planten en dieren op houtwallen

Ecologisch zijn houtwallen van grote betekenis. Ze herbergen een grote verscheidenheid aan planten en diersoorten en fungeren als verbindingzone tussen natuurgebieden. Dassen lopen graag langs houtwallen om er voedsel te zoeken. De beplanting bestond voornamelijk uit Zomereik, Ruwe en Zachte berk, Wilde lijsterbes, Wilde kamperfoelie, Meidoorn en diverse soorten bramen. De laatste twee vormden door hun doorns een natuurlijk prikkeldraad. De begroeiing van de kruidlaag hangt mede af van de richting waarin de wallen zijn aangelegd. Wanneer ze bijvoorbeeld in oost-west richting zijn aangelegd hebben ze dus een noord- en een zuidkant. De noordkant waar de zon minder lang schijnt is daarom schaduwrijker en vochtiger dan de zuidkant. Er zullen daar dan ook andere planten groeien als aan de zuidkant waar het warmer en droger is. Misschien interessant om dat in de Mandelanden eens te gaan onderzoeken. Houtwallen met hun bomen en struiken zijn vaak rijk aan vogelsoorten die er in kunnen vluchten, foerageren en broeden. Kenmerkende soorten zijn o.a. Geelgors, Boompieper, Zwarte kraai en Buizerd. Vleermuizen gebruiken de houtwallen als oriëntatiepunt en. Met name de Laatvlieger en de Grootoorvleermuis hebben een binding met houtwallen. Dwergvleermuizen en ook de Grootoorvleermuis gebruiken ze ook als jachtgebied.

De kruidlaag van de houtwallen vormt een leefgebied voor insectenetters als egels en muizen. Als een houtwal dicht bij een poel ligt, gebruiken kikkers, padden en salamanders ze ook wel als voedselplaats of om er te overwinteren.

Houtwallen zijn dus van onschatbare waarde. Gelukkig worden ze tegenwoordig gekoesterd en kunnen we er hopelijk nog lang van genieten.

nieuwe houtwal, ©Wietze Koops

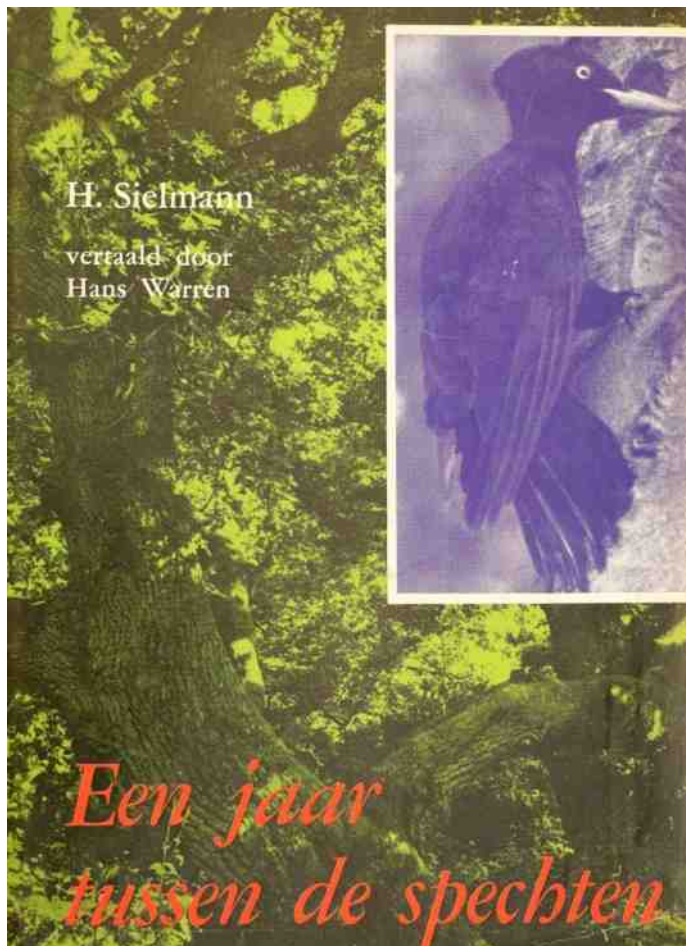
Natuurmoment van Jos Vink

Evenals Oebele kan ik kiezen uit meerdere natuurmomenten. Eigenlijk beleef ik nog steeds dingen in de natuur die je een natuurmoment kunt noemen. Dit jaar bijvoorbeeld het zien van de eerste orchidee in de Mandelanden en nog onlangs het ontdekken van zonnedauwplantjes in dat gebied.

Ik heb echter gekozen voor mijn eerste ontmoeting met de Zwarte specht, ergens in de zomer van 1961. We waren als gezin net gearriveerd in ons zomerhuisje in Hoenderloo. We kwamen met de fiets vanuit Lopik waar ik toen woonde. Dezelfde middag ging ik er op mijn eentje op uit om de bossen rondom ons zomerhuis te verkennen. Ergens in het landgoed Varena hoorde ik geklop op een boomstam en daar zat hij met zijn prachtige rode pet: een Zwarte specht! Met mijn verrekijker kon ik de vogel een tijdlang volgen. Mijn moeder maakte zich intussen ongerust want in de onmetelijke Veluwe bossen kon je gemakkelijk verdwalen.

Een jaar tussen de spechten

Het toeval wilde dat ik in datzelfde jaar het uit het Duits vertaalde boek van Heinz Sielmann over spechten op mijn verjaardag had gekregen. Een waardevast cadeau zag ik op internet het kostte toen 9 gulden en wordt nu tweedehands verkocht voor ruim 12 euro. Sielmann beschrijft in dit boek in detail hoe hij de leefwijze van spechten vastlegde op film. Voor die tijd een bijzondere prestatie want het filmen in nestholten was nog nooit eerder gelukt.

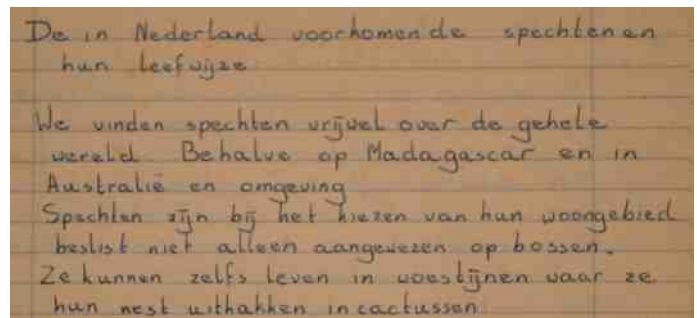
Nieuwe rubriek

In het vorige nummer introduceerden wij Het natuurmoment van

Ons lid Oebele Huitema beschreef toen het uitsluipen van een libel in zijn tuin. We vroegen onze leden om ook een bijdrage voor deze rubriek te leveren. Er kwam tot nu toe echter nog geen reactie binnen op ons mailadres [kopijvnborgerodoorn@gmail.com](mailto:ivnborgerodoorn@gmail.com).

Wij hopen dat dit voor het volgende nummer wel het geval is. Wij kunnen ons namelijk niet voorstellen dat IVN-ers geen natuurervaring met ons kunnen delen. Wacht niet met reageren! Stuur een mail en je hoort wanneer we je bijdrage met zo mogelijk een foto verwachten.

Dit boek en de ontmoeting met de Zwarte specht in de zomer inspireerde mij voor een spreekbeurt en een opstel over spechten op school. De bekende Veluwe schrijver A. B. Wigman schreef het voorwoord in dit boek. Hij schreef dat hij er trots op was dat de Zwarte specht de bossen rondom zijn woning in Hoenderloo bewoonde. Deze vogel komt pas sinds 1915 in Nederland voor, het eerst in Twente. Later veroverde hij de bossen in de rest van Nederland. In mijn woonomgeving zag ik de Zwarte specht nooit al schrijft de Avifauna van Midden Nederland, die rond 1970 verscheen, dat de Zwarte specht in de grienden bij Lopik was gezien.

Mijn eerste ontmoeting met de Zwarte specht zie ik nog helder voor me. Een zonnige dag in een bos met grove dennen, aan het begin van een prachtige vakantie waarin ik samen met mijn broer regelmatig achter de vogels aan ging. We fietsten wat af in die vakanties, een auto was er nog niet. Met name de fietstochten door het park De Hoge Veluwe en de speurtochten naar edelherten blijven me bij. Elke keer als ik op de Veluwe ben denk ik eraan terug.

1961, Jos: rechts op de foto

Zwammen over paddenstoelen

door Jos Vink

Een verhaal over paddenstoelen: de zwammen in de natuur. Wat ga ik vertellen? Over paddenstoelen is zo veel te vertellen dat het moeilijk is om keuzes maken. Slechts enkele van de minimaal 6000 soorten paddenstoelen die in ons land zijn gevonden worden in dit verhaal genoemd. In de Drentse paddenstoelen atlas, die drie jaar geleden verscheen, worden rond 2350 soorten beschreven. Zijn dat alle Drentse paddenstoelen? Nee hoor, want niemand kan precies vertellen hoeveel soorten we binnen de provinciegrens hebben. Er worden doorlopend nieuwe soorten gevonden. Een klein aantal soorten is tot nu toe uniek voor Drenthe, nog nergens op aarde zijn andere exemplaren gevonden. Dat dit zo blijft is onwaarschijnlijk. Ze zijn waarschijnlijk elders gewoon over het hoofd gezien. Er valt nog heel veel te ontdekken in de paddenstoelenwereld al zijn veel mysteries uit het verleden al wel opgelost.

Verborgен rijk van paddenstoelen

Paddenstoelen nemen in de natuur en bij ons mensen een bijzondere plaats in. Al eeuwenlang worden ze gegeten maar ze vormden ook een belangrijke bron voor volksverhalen. Alleen de naam al. Waarom paddenstoelen? Hebben jullie wel eens een pad op een paddenstoel gezien? Toch bestaat deze naam al sinds de Middeleeuwen en wordt hij ook in Engeland en delen van Duitsland gebruikt. Dit blijkt te maken te hebben met het imago van padden en kikkers. Dat waren duivelse dieren. Niemand snapte waar ze vandaan kwamen en dan komt de duivel al snel in beeld. Ook van paddenstoelen begreep vroeger niemand hoe ze groeiden. Ze hebben immers geen wortels en de schimmeldraden zijn zo dun dat niemand ze zag.

Paddenstoelen en herfst

Paddenstoelen en herfst horen bij elkaar. Dat komt natuurlijk doordat in dit jaargetijde de vruchtlichamen van opvallende soorten bovengronds te zien zijn. Een bekend voorbeeld is de Vliegenschwam. Maar als je goed kijkt zie je ook in de winter en in de zomer paddenstoelen. Sommige soorten zijn gebonden aan een bepaald seizoen. Andere zie je gewoon het hele jaar door. Dit geldt vooral voor de soorten op bomen, zoals de Tonderzwam en het Elfenbankje. De herfst blijft echter het favoriete paddenstoelen seizoen. In die tijd zijn er ook veel paddenstoelenexcursies.

Hoe groeit een paddenstoel?

Een paddenstoel is een schimmel. Je kan ook zeggen een "schimmelvrucht", want een paddenstoel is eigenlijk een soort vrucht. Hij ontstaat aan schimmeldraden, die in de grond, tussen de bladeren of in hout groeien. Schimmeldraden zijn vaak zo dun dat je ze niet kan zien. De dunne schimmeldraden in de grond zorgen ervoor dat afgevalen bladeren, takjes en vruchtjes van bomen en planten worden verteerd. Voor de schimmeldraden is dit strooisel dus voedsel. Behalve voedsel zuigen de schimmeldraden ook water op. Als er genoeg voedsel is, vormen een heleboel schimmeldraden samen soms dikke strengen: dat noemen we rhizomorfen. Als de schimmeldraden genoeg voedsel en water hebben, gaan zij knopjes vormen. Uit een schimmelknopje of primordium groeit een paddenstoel.

Parelstuifzwam (©Jos Vink)

Heksenkringen en elfenkringen

Dit zijn paddenstoelen in een kring. Vroeger dachten mensen dat heksenkringen ontstaan op plaatsen waar 's nachts heksen hadden gedanst. Dat is best begrijpelijk, als je weet dat paddenstoelen in één nacht tevoorschijn kunnen komen! Elfenkringen zijn volgens volksverhalen zelfs een beetje gevaarlijk. Zij ontstaan op vergaderplaatsen van elfen. Als je in het bos in zo'n kring gaat staan, kan je, als je heel goed luistert, soms hun hoge gezang heel zachtjes horen. Maar als het gezang dichterbij komt, moet je niet blijven staan, want je zult worden betoverd en de elfen zullen je dan met zich meenemen, diep het bos in! En het schijnt dat je daarna nooit meer bij de mensen terug kunt komen...

Wat zeggen wetenschappers?

Heksenkringen ontstaan, doordat schimmeldraden in de bodem in alle richtingen even sterk uitgroeien. Daardoor ontstaat er een cirkelvormige zwamvlok. Aan de buitenste rand van de zwamvlok zitten de meeste voedingsstoffen. Aan die rand worden, zodra er ook genoeg vocht is, paddenstoelen gevormd. Die paddenstoelen staan dan in een kring.

Heksenkringen worden ieder jaar groter. Dat komt doordat de zwamvlok zich uitbreidt. Hij groeit steeds verder naar buiten toe uit. Van sommige paddenstoelen is gemeten dat de zwamvlok ieder jaar een meter in doorsnede groeit. Een heksenkring van tien meter is dan dus tien jaar oud!

Weidekringzwam

De Weidekringzwam heeft zijn naam te danken aan zijn gewoonte om bijna altijd in heksenkringen te groeien. Het is één van de meest algemene paddenstoelen van Nederland. Je kunt hem in vrijwel elk grasveld vinden. De zwamvlok van deze soort heeft een stimulerende invloed op de groei van het gras: langs de binnenrand, waar schimmeldraden afsterven, groeit het gras sneller en daardoor wordt het langer dan op andere plaatsen. Een cirkel in het gras waar het gras hoger is dan elders duidt op deze soort. Bovengrondse vruchtlichamen zijn vaak niet te zien. Er zijn veel meer paddenstoelen die heksenkringen vormen. In Amerika zijn op luchtfoto's heksenkringen ontdekt van bijna een km groot. Dit was een 1000 jaar oude Reuzendikhoed.

De vergelijking met een vrucht gaat ook op als we naar de functie van een paddenstoel kijken. Hij speelt een rol bij de voortplanting. Hij produceert echter geen zaden maar sporen. Je hebt een microscoop nodig om ze te kunnen zien. Of er moeten heel veel sporen bij elkaar liggen: dan lijkt het net poeder. Je kan sporenpoeder krijgen door een hoed van een paddenstoel een nacht op een stukje papier te leggen. De sporen vallen uit de hoed op het papier. Zo ontstaat een sporenfiguur. Je kan dan meteen zien welke kleur de sporen hebben, want er zijn net zoveel sporenkleuren als paddenstoelenkleuren! De kleur van de sporen is trouwens vaak heel anders dan de kleur van de paddenstoel. Het is een belangrijk kenmerk, dat je nodig hebt als je de naam van een paddenstoel wilt weten.

Het determineren van paddenstoelen is overigens niet zo gemakkelijk als het lijkt. Natuurlijk zijn er soorten die iedereen kent zoals de Vliegenzwam, maar heel veel soorten zijn moeilijk op naam te brengen. Dat geldt vooral voor de mini paddenstoelen.

Wat doen paddenstoelen in een bos?

Paddenstoelen groeien niet zomaar in een bos. Zij groeien daar, omdat daar veel voedsel voor ze is. In een bos valt namelijk van alles op de grond. Je kunt de paddenstoelen in zo'n bos globaal indelen in drie groepen, namelijk de opruimers, de moordenaars en de samenwerkers.

Alles wat op de grond valt, wordt door de natuur opgeruimd. Denk maar aan dode bladeren of dennennaalden, afgevalen takken, omgevallen bomen, vruchten en bolsters (bijvoorbeeld een kastanjeschil of een eikeldopje). Er zijn een heleboel soorten organismen die bij het opruimen helpen, maar de belangrijkste opruimers zijn de schimmels, de paddenstoelen.

Vliegenzwam (©Jos Vink)

Doordat het dode materiaal beschimmelt, verandert het in water en voedingsstoffen. De voedingsstoffen komen in de bodem en kunnen worden gebruikt door de bomen en de andere planten in het bos. Maar ook door de schimmels zelf. Eerst om te groeien. Dan om paddenstoelen te maken. Aan de paddenstoelen komen sporen die ervoor zorgen dat er weer nieuw dood materiaal wordt beschimmeld. Als de sporen verspreid zijn, zit het werk er voor de paddenstoel op. Hij verdwijnt weer. Soms wordt hij opgegeten door slakken, muizen of een groter dier. En soms beschimmelt de paddenstoel zelf.

Voor elke soort afval bestaat wel een paddenstoel. Paddenstoelen zijn vaak heel kieskeurig. Er zijn bijvoorbeeld paddenstoelen die alleen maar aan bladeren groeien. Soms zelfs alleen maar aan bladeren van één bepaalde boomsoort. Zelfs zijn er paddenstoelen die alleen maar op de bladnerven en de bladstelen van de bladeren van één bepaalde boomsoort groeien. Zulke paddenstoelen worden specialisten genoemd. Dit specialisme gaat soms heel ver. Bij een eikel zijn specialisten voor de dop, de vrucht en het steeltje ontdekt.

Ook elke houtsoort kent zijn eigen specialisten. Er is dus verschil tussen het hout van loofbomen en dat van naaldbomen. Maar er is ook verschil tussen het hout van een berk en een beuk of tussen dat van een den en een spar. Maar dat is nog niet alles: je hebt specialisten voor dunne twijgjes, voor takken van drie centimeter dik, voor dikke takken en voor volwassen stammen!

Sommige specialisten ruimen helemaal geen afval op. Zij groeien op levende bomen. Soms gaat de boom dood. Dan zijn het moordenaars. Zulke schimmels worden parasieten genoemd.

Er zijn ook paddenstoelen die samenleven met bomen. Hun schimmeldraden groeien bij de wortels naar binnen. Ze krijgen dan boomsap en daar geven ze belangrijke voedingsstoffen voor terug. Zo iets wordt symbiose genoemd. De schimmel en de boom worden er allebei beter van. Zo'n samenleving tussen schimmels en planten wordt ook mycorrhiza genoemd. De vertaling van dit woord is schimmelmortel. Een wortel omgeven door schimmeldraden.

Meer weten over paddenstoelen?

Je kunt natuurlijk een paddenstoelenboek kopen maar de

Geweizwam (©Jos Vink)

website Allesoverpaddenstoelen.nl van de Nederlandse mycologische vereniging is een onuitputtelijke bron. Mijn informatie haalde ik ook grotendeels van deze website. Zet hem in je favorieten!

www.allesoverpaddenstoelen.nl

Activiteitenoverzicht 2018

In het vorige nummer van Hondsrug en Veenlanden publiceerden wij het programma tot en met 16 september. Natuurlijk kun je al onze activiteiten ook terugvinden op onze website. Voor 2019 is het programma nog niet bekend.

Vrijdag 26 oktober, aanvang 20.00 uur in filmzaal Hunebedcentrum. Opgave noodzakelijk.

Filmavond De Groene Horizon: een film van Henk Bos en Janetta Veenhoven

Het is een traditie dat onze afdeling samen met IVN Aa en Hunze tegen het einde van het jaar een filmavond organiseert. Deze keer zien we het derde deel van een drieluik De Groene Horizon. In deze film maken we kennis met de natuur in Midden-Drenthe. Gebieden als Holmers-Halkenbroek, het beekdal van de Elperstroom, het Mantingerzand en talloze andere kleine en grote gebieden komen in beeld. Kosten voor leden € 10 en niet leden €12,50. Opgave bij j.dijkstra@ivnaaenhunze.nl

Zaterdag 3 november, natuurwerkdag van 9 tot 12 uur, opgave noodzakelijk

De IVN Natuurwerkgroep Valthe e.o. doet ook dit jaar ook weer mee aan de natuurwerkdag. In de Zoersche Landen ligt een verscholen poeltje dat drie jaar geleden door de werkgroep is ontdekt en vrijgemaakt van bomengroei. Helaas is dit poeltje weer dichtgegroeid en schreeuwt het om opgeknapt te worden. Het Drentse Landschap heeft gevraagd om dat dit jaar te doen. Het werk is niet te zwaar en bestaat vooral uit zaag- en knipwerk. Ook kinderen zijn welkom. Opgave kan via www.natuurwerkdag.nl. Zie ook onze website voor een rechtstreekse link.

Een terugblik

naar de winterse ontbijtwandeling voor leden op 18 februari 2018 door Alda Lesschen.

Om 9.00 uur 's morgens verzamelen 16 enthousiaste leden zich bij het huis van onze gastvrouw Evelien in Valthe. Na de koffie/thee met heerlijk krentenbrood en koek gaan we bij heel zonnig weer op stap. We wandelen langs de ijsbaan De Schaopskoel waar Evelien ons iets over vertelt.

Hier in dit water en de slootjes en poelen er omheen leeft de knoflookpad. Dit is een in Nederland zeldzame paddensoort. Hij wordt hier bedreigd door de Watercrassula, een waterplant die heel snel groeit en verstikkend werkt op de knoflookpad. De pad krijgt geen licht meer en gaat dood. In het Emmer Dierenpark werden daarom eitjesstrengen opgekweekt tot larven en uitgezet in poeltjes rond Valthe. Hopelijk geeft dat een positief resultaat. Verder gaat de wandeling langs begrazingsgebieden met Nederlandse landgeiten, een langharige geit die goed bestand is tegen de kou. Het landschap is zeer afwisselend, bos, heide met hier en daar zichtbaar oude karrensporen, een hunebed, een pingo, grafheuvels. Dat alles uit een ver verleden.

Aan het eind komen we bij Eppies Bargie de naam is zeer waarschijnlijk ontleend aan de voormalige eigenaar van de aangrenzende gronden, ene Egbert (Eppie) Vos. Het is een grafheuvel uit de tijd van de Enkelgrafcultuur tussen 2850 en 2450 v. Chr. Ook daarna zijn er nog mensen in begraven door de heuvel te verhogen en met veldkeien te verzwaren. Vervolgens werd er nog een derde persoon in begraven en rond de heuvel een greppel aangelegd. Het was een winterse wandeling in een prachtig landschap. Na afloop hadden Evelien en Peter een voortreffelijke brunch voor ons gemaakt. Kakelverse eieren, versgebakken brood, zelfgemaakte pesto enz. Heerlijk genieten in het zonnetje op een schitterende locatie en nog even gezellig napraten. Kortom een geweldige afsluiting van deze morgen.

©Desiree Bergsma

Foto achterpagina:
Slijmgewone spijkerzwam (© Lenie Doornkamp)

